

В.В. ДМИТРЕНКО   М.Ю. ВІДЕЙКО

ІСТОРІЯ ГРОШЕЙ

Володимир Дмитренко

Історія грошей

«ОМІКО»

2019

Дмитренко В. В.

Історія грошей / В. В. Дмитренко — «ОМІКО», 2019

Гроші — один з найбільших винаходів людства. Заради них працюють, переступають закон, придумують наймастерніші способи отримати і витратити їх... Люди майже все зроблять задля грошей, і гроші майже все роблять задля людей. Саме у грошах ми одержуємо зарплати, гонорари, дивіденди. У грошовому вимірі плануються і сімейні бюджети, й бюджети фірм, і бюджети країн. Коли ж і за яких обставин з'явився цей дивовижний і водночас фундаментальний винахід людства? Яким чином він був вдосконалений, що може чекати гроші у майбутньому? Як і коли з'явилися, а також які гроші були у минулі часи в обігу на території України? Про це та інші речі — розповідь на сторінках цієї книжки.

УДК 336.74

Содержание

НАРОДЖЕННЯ ГРОШЕЙ – «ДОМОНЕТНИЙ» ПЕРІОД	5
ЕПОХА МОНЕТ	12
Кінець ознакомительного фрагмента.	50

В. В. Дмитренко, М. Ю. Відейко ІСТОРІЯ ГРОШЕЙ

НАРОДЖЕННЯ ГРОШЕЙ – «ДОМОНЕТНИЙ» ПЕРІОД

Сучасна людина не мислить свого життя без грошей. Саме у грошах ми оцінюємо свою працю, зарплати, гонорари і дивіденди. За гроші купуємо потрібні товари і послуги. В грошовому вимірі плануються і сімейні бюджети, і бюджети фірм, і бюджети усіх країн. За гроші можна купити не все. Одними лише грошима не можна купити любов, відданість або щирю дружбу. Але усе те, що продається, зазвичай продається саме за гроші.

Коли ж і за яких обставин з'явився цей дивовижний, але фундаментальний винахід людства?

Перші гроші з'явилися дуже і дуже давно, коли і саме людське суспільство, тоді, коли люди навчилися виготовляти найпростіші знаряддя праці, робити одяг зі шкіри тварин, заготовляти собі запаси продовольства та обмінюватися ними.

Перші людські знаряддя праці були зроблені з різних порід каменю або з дерева. Але далеко не кожен камінь можна було використати для виготовлення знарядь. Одні з каменів підходили для цього краще, другі гірше, треті взагалі були непридатними. Чудовою сировиною, приміром, був блискучий **обсидіан**, вулканічне скло. Але він зустрічався далеко не скрізь. І вже 20—30 тисяч років тому племена, які проживали в місцях, де були родовища обсидіану, обмінювали його на товари і вироби інших племен.

■ Скарб із кременевих пластин, Середнє Подніпров'я, трипільська культура, IV тис. до н. е. Кременеві пластини могли виконувати у кам'яному віці функції грошей. У цьому скарбі, знайденому у горщику, налічувалося 150 пластин, видобутих на Волині, за сотні кілометрів від берегів Дніпра.

Причому, як показують розкопані і досліджені археологами стоянки первісних людей, обсидіан вивозили іноді за кілька сотень кілометрів від тих місць, де його видобували. Те саме можна сказати і про інший матеріал, що зазвичай ішов на виготовлення первісних знарядь праці – **кремінь**. Численні археологічні знахідки дають можливість з повною впевненістю стверджувати, що **у прадавні часи саме кремінь і обсидіан правили за своєрідну «тверду валюту»**, що її можливо було виміняти на інші корисні речі – шкіри тварин, морські мушлі, прянощі, сіль і таке інше.

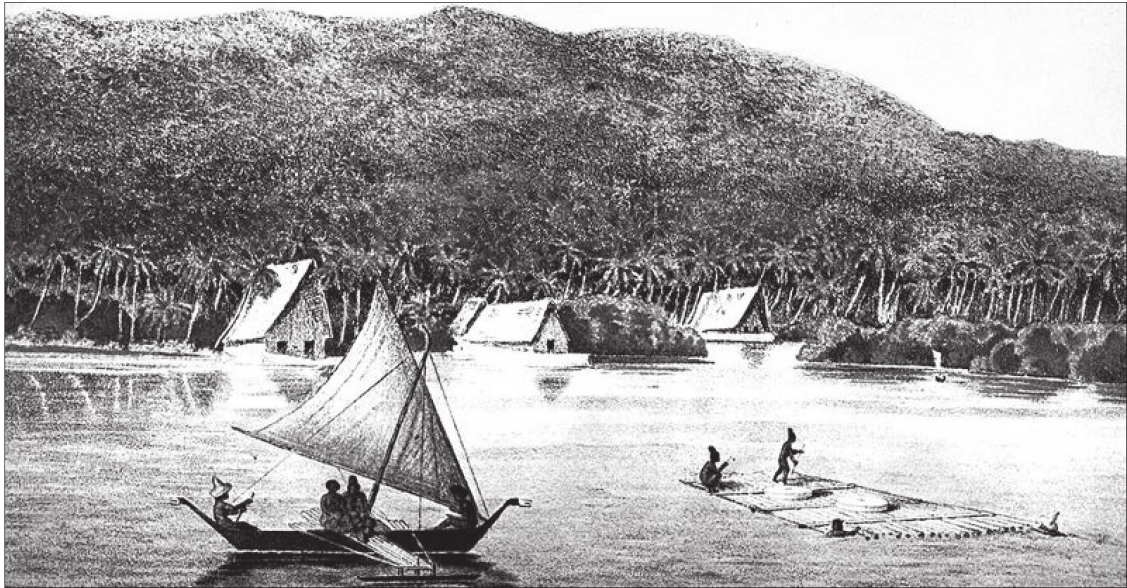

■ «Кам'яні гроші» перед житлом місцевих мешканців на одному з островів південної частини Тихого океану. Фото початку ХХ ст.

У якості «грошей» іноді використовували і деякі інші види каменю. Так, на острові Нова Гвінея і сусідніх островах протягом довгого часу використовували як гроші величезні кам'яні диски з отвором у центрі.

Навіть з приходом туди європейців і появою там сучасних грошей, місцеві жителі ряду островів Тихого океану аж до кінця ХХ століття наполегливо вважали за краще використовувати саме ці диски, а не звичайні гроші для особливо важливих і урочистих випадків, – наприклад для сплати традиційного викупу за наречену. Ще більшу популярність майже на всьому узбережжі Тихого океану, та й у багатьох інших місцях, що межують з тропічними морями, отримали в давнину у якості грошей **мушлі каурі**. Окремі мушлі та низки мушлів каурі археологи знаходять на стоянках первісних людей практично на всіх континентах. А на островах Тихого океану їх використовували у якості грошей аж до ХХ століття.

Подібна популярність мушлів каурі пояснювалася тим, що однією мушлею можна було розплатитися за якусь невелику послугу або річ, а низкою або декількома низками за будь-яку серйозну покупку. При цьому мушлі були красиві, і їх можна було використовувати як намисто або нашивати на одяг, демонструючи тим свою заможність. До того ж ці мушлі були більш-менш однакові, і їх було легко рахувати. Таким чином, було досить просто домовлятися про купівлю або продаж товарів, оцінюючи їх вартість у мушлях каурі.

■ Транспортування тубільцями дисків з каменю – «грошей» на плоту. Малюнок 90-х рр. XIX ст.

У Давній Європі також цінувалися вироби з мушлів, але з інших – **spondilus**, які вилували в Егейському морі. Звідти вони 7—6 тисяч років тому у чималій кількості розходилися у вигляді намистин та браслетів у різні частини континенту – до Балтики на півночі та до Дніпра на сході включно.

Окрім мушлів функцію грошей у давнину час від часу виконувало і все інше, чим можна було легко обмінюватись. Дуже довго різним народам грошима слугували найрізноманітніші речі. Але справжній переворот у створенні грошей стався тоді, коли за кілька тисячоліть до нашої ери люди навчилися видобувати і використовувати кольорові та дорогоцінні метали – **мідь, олово, золото, срібло**.

Якщо мушлі каурі були просто красиві і зручні, як для використання в підрахунках і для зберігання, то метали були не тільки привабливі, але і корисні самі по собі. Металам можна було надавати будь-яку форму, використовуючи їх як для виготовлення прикрас, так і для виробництва різних виробів і інструментів, чи то зброї.

■ Упродовж кількох століть мушлі каурі поруч із срібними арабськими дирхемами були в обігу на землях Русі. На фото – знахідка з поховання X ст., дослідженого на Середньому Дніпрі. Експозиція Національного музею історії України.

Перевагою металів було те, що їх можна було легко ділити на частини, а потім знову переплавляти. До того ж, метали не боялися вогню і не псувалися від зберігання. Зберігати їх можна було практично вічно.

Навіть навчившись обробляти метали і, більш того, навіть створивши перші великі держави, люди ще довго навіть не здогадувалися про те, що з металів можна карбувати монети. Так, у Стародавньому Єгипті люди вже за три тисячі років до нашої ери (5 тисяч років тому!!!) вміли зводити величні храми і будувати величезні піраміди, вміли виготовляти пречудові вироби з міді, золота і срібла, але в якості грошей найчастіше застосовували зерно, а зливки металу тривалий час навіть не думали використовувати в якості грошей. Мірилом вартості металевих виробів у Стародавньому Єгипті була складність чи краса виробів та їх вага. Але довгий час нікому і на думку не спадало робити з металів монети.

Монети виникли лише через дві тисячі років після того, як були зведені перші піраміди, причому перші монети з'явилися аж ніяк не в Єгипті.

З поширенням видобутку міді та бронзи, а згодом срібла та золота роль еквівалента при обміні почали грати зливки металу або вироби певної ваги. У Херсонській області України археологи свого часу розкопали похованого під курганом стародавнього ливарника з повним набором інструментів, а головне – формами для злиwkів, зробленими з глини. Одна з них складалася з чотирьох секцій, в яких можна було отримати відразу чотири довгих бруска з округленими кутами. Коли визначили їх імовірну вагу, то виявилось, що вона близька до системи мір і ваг Стародавньої Месопотамії. Там зливки певної ваги використовували при торгових операціях – це відомо за письмовими документами. Дивним є те, що аналогічні стандарти досягли у III тис. до н. е. степів Північно-Західного Причорномор'я. Стандартними металевими брусками було набагато легше обмінюватися, аніж будь-якими іншими товарами.

■ Набір форм та льячок із поховання ливарника, датованого першою половиною III тис. до н. е. на Херсонщині (катакомбна культура, розкопки А. І. Кубишева. Археологічний музей НАН України).

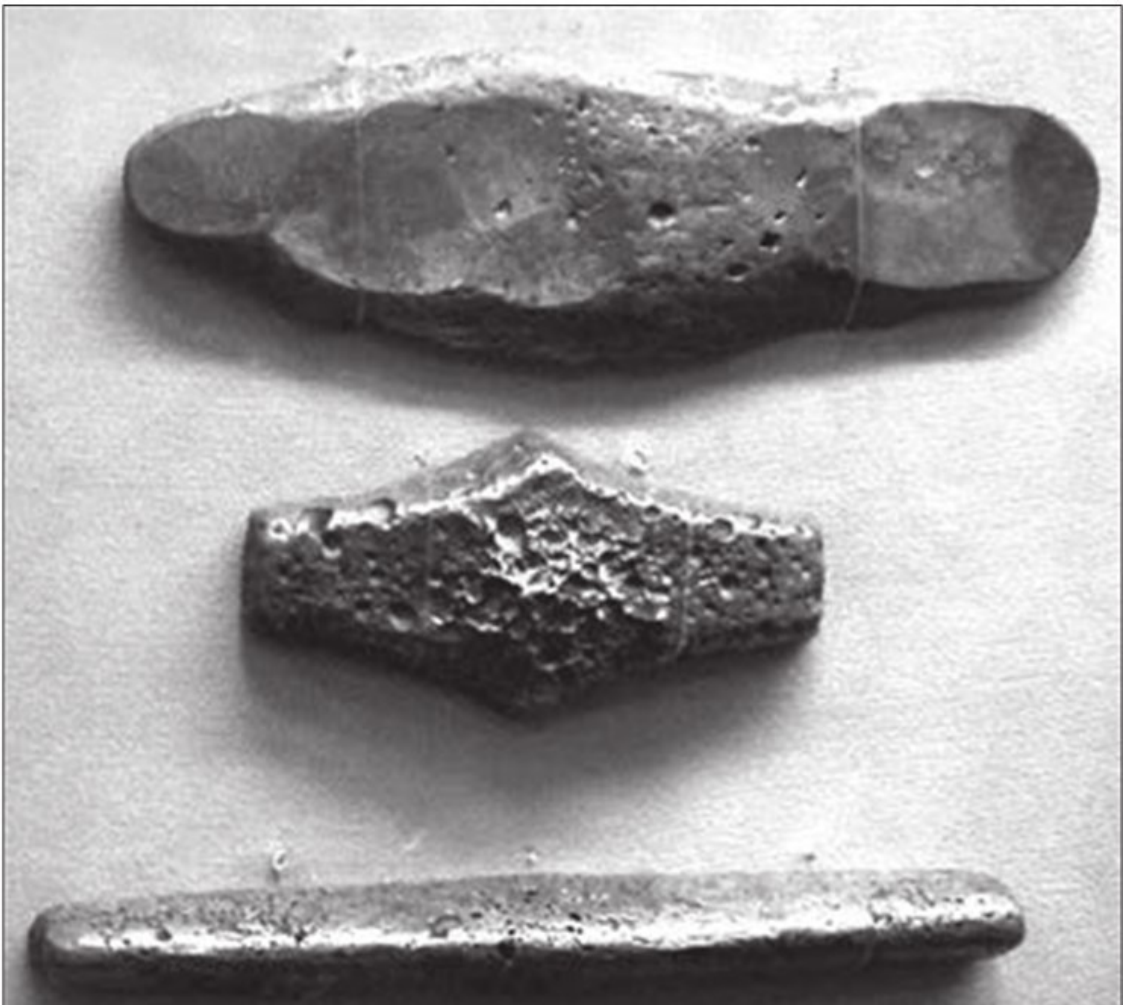
Ідея створення металевих грошей прийшла людям не одразу. Однак навчившись видобувати та обробляти метали, народи багатьох країн поступово стали використовувати метали

як гроші. Причому метали виявилися настільки зручні для такого використання, що досить швидко витіснили більшість інших форм грошей.

ЕПОХА МОНЕТ

Перші металеві гроші виглядали не так, як нинішні. Спочатку люди просто використовували як гроші шматочки металу. Потім почали вводити певні стандарти ваги для цих шматочків, щоб полегшувати підрахунки й обмін. А щоб легше було дотримати стандарти, стали надавати шматочкам металу певну форму. У різних землях ця форма могла бути дуже різноманітною. Так, на Русі у давнину використовували срібні зливки певної форми і ваги (близько 200 г) – гривні. Європейським аналогом гривні була марка срібла. Вагу і форму гривні, а також вміст у ній срібла визначав князь, що правив країною. Як саме виглядали ті давні гривні можна дізнатися, зайшовши в Національний музей історії України – деякі гривні збереглися до наших днів. Подібні зливки у ті часи були в обігу й у багатьох країнах Європи.

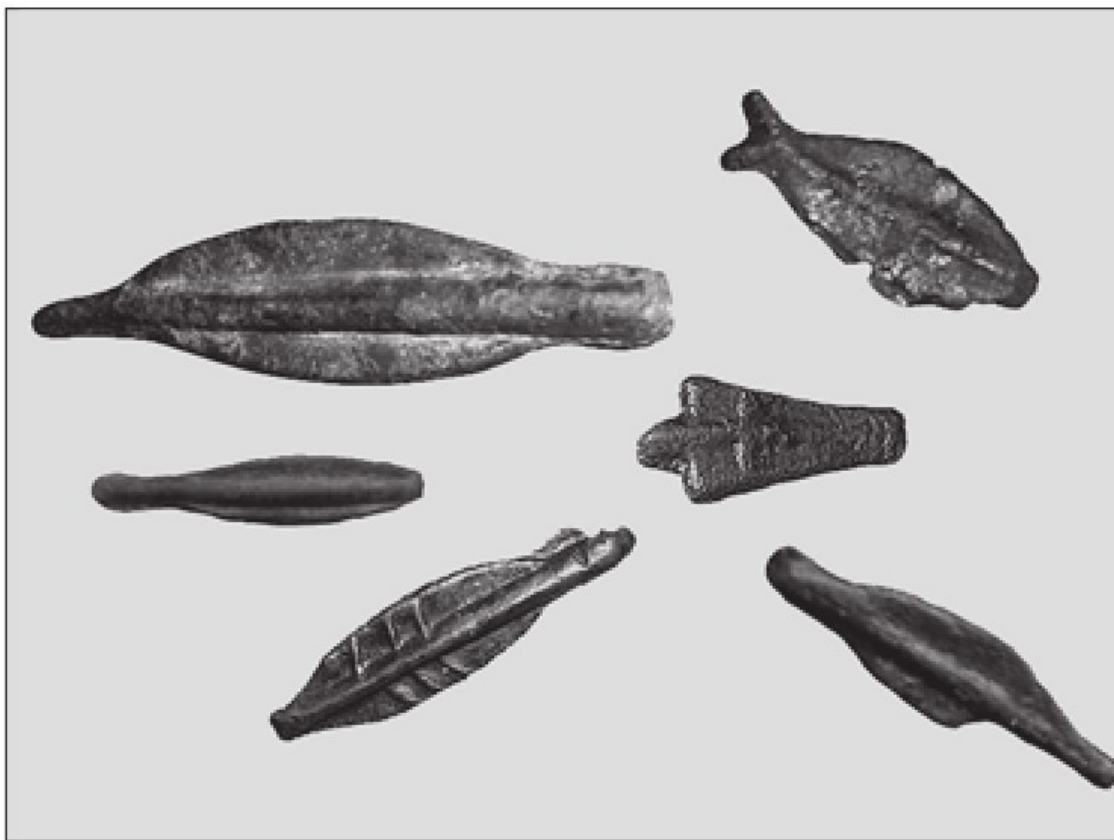
В інших країнах перші металеві гроші могли виглядати зовсім по-іншому. У ряді країн Азії і Африки в якості грошей використовували смужки або палички з золота, міді, срібла або заліза.

■ Срібні гривні – зливки срібла, що використовували в різних князівствах Київської Русі. Національний музей історії України.

У деяких країнах в якості грошей використовували мідні вироби у вигляді вістрів для стріл. Це були саме грошові зливки, а не справжні вістря – на відміну від бойових, ніхто навіть не намагався їх заточувати. Просто зливки металу певної форми і визначеної ваги. Зустріча-

лися й інші форми металевих грошей. Так, у Північному Причорномор'ї довгий час були дуже уживані монетки у вигляді маленьких бронзових дельфінів.

■ Виготовлені з міді монети-«стрілки». Північно-Західне Причорномор'я, VII–V ст. до н.е.

■ Виготовлені у вигляді фігурок дельфінів бронзові монети з Північно-Західного Причорномор'я, VII– V ст. до н.е.

Нарешті в VII ст. до н. е. в Лідії, стародавній державі, яка існувала тоді в центральній частині сучасної Туреччини, було виготовлено перші монети. Цар Лідії Крез, який, згідно з давніми легендами, володів незліченними скарбами, випустив тоді гроші у вигляді золотих кружечків із зображеннями з обох сторін. Це були найперші у світі монети. Ідея виявилася вельми вдалою, і згодом чи не всі сусідні держави, а потім і всі, хто торгував з ними, і нарешті всі більш-менш розвинені держави також стали карбувати такі кружечки, тільки з іншими зображеннями. Форма невеликого кругляка виявилася ідеальною для металевих грошей. Спочатку з потрібного металу відливалися або висікалися кружечки певної форми.

При цьому певна його форма дозволяла дотримуватися і однакової ваги усіх кружечків. Після цього металеві кружки розігрівали, з тим, щоб вони стали м'якшими, а потім затискали між двох штампелів і, б'ючи по верхньому штампелю, наносили одночасно на обидві поверхні кружечка потрібні зображення.

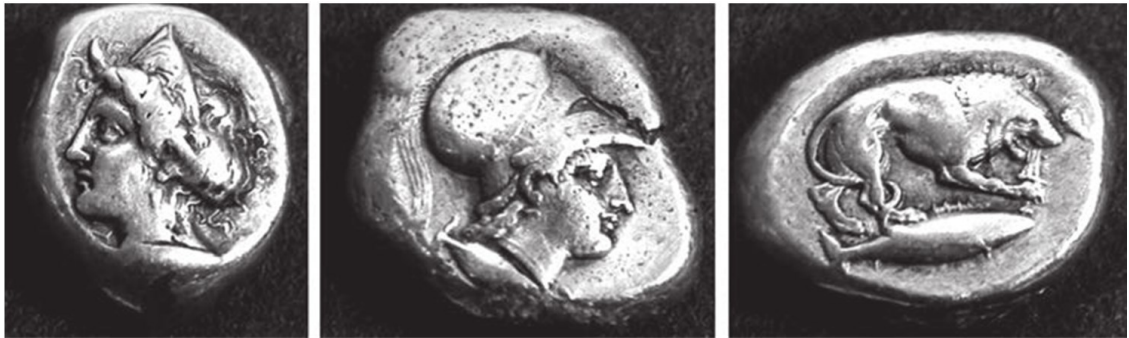
■ Монети Лідії, виготовлені з золота й електра (сплава золота зі сріблом), VII–VI ст. до н.е.

■ Ольвійський бронзовий ас із зображенням бога Борисфена, на звороті – орел, що шмагує дельфіна.

У VI—V ст. до н. е. на північному узбережжі Чорного моря, яке в ті часи елліни називали Понтом Евксинським, виникають засновані ними міста-держави. Деякі з них – на території Криму – згодом навіть об'єднались в державу – Боспорське царство. Великими торговими та ремісничими центрами стали і зберегли незалежність Херсонес, Ольвія, Тіра. За декілька сотень років свого існування вільні поліси Ольвія, Херсонес і Боспорське царство встигли облаштувати власні монетарні. Випущені тут монети зазвичай були виготовлені з бронзи або срібла і в першу чергу призначені для обігу на власній території. Монети прикрашали зображеннями найбільш шанованих у певній місцевості божеств або ж їх символів, часом алегоричних. Так, на монетах Ольвії можна знайти зображення орла (символ Зевса), що шмагує дельфіна (символ Аполлона). За задумом творців, цей сюжет мав символізувати тріумф партії шанувальників Зевса, що прийшла до влади в полісі у результаті перемоги над політичними конкурентами. Іноді зображення відображали політичні союзи, в які вступали місцеві держави та їх правителі.

Повагою в античному світі користувалися золоті монети, випущені в обіг малоазійським містом Кізік. За ними і назва відповідна закріпилася – «кізікіни». Порівняно з лідійськими вони були шедеврами давнього мистецтва, їх прикрашали зображення давніх богів та богинь.

■ Монети-кізікіни з Орловського скарбу, друга половина IV ст. до н. е.

■ «Переможний» статер Ольвії.

Після перемоги над армією македонського полководця Зопіріона в 328 р. до н. е. ольвіополіти карбували на монетах скіфський лук і сокиру, віддаючи данину поваги своїм союзникам і покровителям скіфам. Тоді ж з трофейних свинцевих снарядів для праці – матіобул – була виготовлена партія монет, також присвячених великій перемозі над македонянами. Наступний за цими подіями, небувалий до тих часів економічний підйом поліса призвів до випуску – в перший і останній раз в історії Ольвії – золотих монет-статерів з відповідною символікою.

У Північному Причорномор'ї активно використовували не тільки місцеві, а й привізні іноземні монети. Так, з бурхливими подіями тих років пов'язують знахідку скарбу золотих монет-кізікінів на Одещині. У ньому було кілька десятків монет, виготовлених у малоазійському місті Кізік, яке напередодні тієї війни було завойоване військом Александра Македонського. Захоплена скарбниця Кізіка використовувалася для оплати найманців, у тому числі тих, яких відправили взяти Ольвію. Однак господар золотих монет так і не зміг повернутися за своєю прихованою біля переправи через Дунай платнею.

Античним полісам у Причорномор'ї протегували їх сусіди-скіфи, які були зацікавлені у розвитку торгівлі. Свої монети скіфські правителі не карбували. Лише одного разу місто Каллатіс вирішило догодити свому покровителю – скіфському царю Атею – випуском срібної

монети. Їх збереглося дуже мало. На лицьовій стороні зображено чи то бородате божество, чи то сам Атей, а на звороті – голий до пояса скіф, що стріляє з лука.

■ «Монета царя Атея», IV ст. до н. е.

■ Стародавні китайські монети відливали зазвичай у вигляді особливої форми бронзових лопаточок і ножів. Як гроші в Китаї також використовували кам'яні копії мушель каурі. Іноді копії мушлів каурі робили із бронзи. Але у III ст. до н. е. монети у вигляді кружечків з'явилися і в Китаї, дуже скоро ставши основним типом монет. Хоча різні екзотичні форми монет використовувалися у Китаї ще досить довго.

Самі скіфи якщо і використовували монети, то лише ті, що надходили до них з інших держав і лише для торгівлі з греками або як елементи прикрас. Наприклад, у царському кургані біля села Рижанівка, що на Черкащині, були знайдені персні, у яких в якості щитків були припаяні золоті статери з Боспорського царства.

У Стародавньому Китаї перші металеві гроші спочатку намагалися виплавляти у вигляді бронзових мушель каурі. Використовували і кам'яні копії мушель каурі. Однак така форма виявилася занадто складною і надалі протягом кількох століть китайці відливали гроші у вигляді особливих топірців, ножів і лопаток.

Карбовані зображення не тільки надавали виробам особливої форми, але слугували ще й державною гарантією ваги та проби виробів. Номінальна вартість цих перших монет була трохи вищою вартості ваги наявного в них металу – за рахунок цього держава покривала витрати на їх виготовлення і отримувала певний прибуток. При цьому різниця між вартістю металу монети і її оголошеною вартістю була помірною і влаштувала всіх – і державу, яка мала можливість отримувати особливий прибуток від карбування монет, і купців, яким тепер стало набагато легше вести торгівлю.

Слідом за грошима-кружечками з золота розпочалося карбування металевих грошей з міді та срібла. Золото коштувало набагато дорожче срібла, а срібло набагато дорожче міді.

Тому золоті гроші використовували для важливих і дорогих покупок, срібні – для придбання менш вартісних товарів, а мідяки – для отримання найдешевших товарів і послуг.

■ «Кізікіни» – золоті монети малоазійського міста Кізік, що випускалися з V по IV ст. до н. е.

Поява металевих грошей не лише спростила торгівлю, а й дозволила впорядкувати збір податків. Раніше податки встановлювали лише у вигляді певних трудових повинностей або в натуральній формі. Наприклад, кожен селянин повинен був здати за рік державі 10 овець і 20 мішків зерна. Але вівці у будь-якому господарстві завжди були різні. Одна вівця важила більше, інша менше, одна могла дати відмінну вовну, а інша не дуже. Зерно теж могло бути різної якості, навіть коли це було зерно одного і того ж виду рослин.

■ Денарій Римської республіки 46 р. до н. е. Аверс: богиня Монета в діадемі. Поруч напис з іменем богині: MONETA. Реверс: інструментарій для карбування монет: кліщі, ковадло зі штампом та молот. Вгорі – ім'я монетарія: L. T. CARISIVS.

Зміна податків з натуральної форми на грошову не лише значно спростила їх збір, але й дозволила владі чіткіше контролювати роботу податківців, припиняючи зловживання. Набагато легше стало збирати не тільки податки з селян, а й податки з купців і ремісників, а також мито з купців із інших держав. У кожній державі склалася своя монетна система, коли одна золота монета коштувала певну кількість срібних монет, а кожна срібна монета – певну кількість мідних монет. Але у низці випадків деякі держави для зручності торгівлі погоджувалися на те, щоб уніфікувати свої монетні системи і випускати монети однакової ваги. Це значно спрощувало торгівлю між цими країнами і будь-які взаємні розрахунки.

■ Римські монети часів Республіки (1) та Імперії (2–3).

Перші металеві кружечки, що їх використовували як гроші, тоді ще не називали монетами. Ця назва з'явилася значно пізніше і прийшла до нас із Стародавнього Риму. Тривалий час Рим користувався грошима, які привозили з інших держав, перш за все з країн Греції, Малої Азії і Єгипту, в якому правили Птолемеї. Однак у III ст. до н. е. римляни розпочали карбування власних металевих грошей, організувавши їх виготовлення в храмі богині **Юнони Монети**.

Богиня була оголошена покровителькою випуску грошей, а також граверів і карбувальників, які працювали в храмі. Посадових осіб, що відповідали за випуск металевих грошей, римляни почали називати по імені богині монетаріями, а самі металеві гроші – **монетами**.

Монети виявилися дуже зручними грошима і виконували відразу кілька функцій:

1. Слугували універсальною мірою вартості, завдяки якій можна було оцінювати будь-який товар або послугу.

2. Давали можливість обмінювати будь-які товари і послуги, шляхом їх купівлі та продажу.

3. Давали можливість накопичення капіталу, який легко перетворювався на будь-які товари і послуги.

4. Давали можливість здійснювати платежі незалежно від обігу товару.

5. Давали можливість здійснювати багато банківських операцій, зокрема брати або давати кредит під визначений відсоток.

6. Давали можливість легко обмінювати валюту своєї країни на валюту інших країн.

7. Та обставина, що монети, як правило, цінувалися трохи вище металу, що пішов на їх виготовлення, майже завжди надавала державі можливість не тільки покривати за рахунок цього усі витрати, пов'язані з карбуванням, а й отримувати прибуток від цього заняття.

Крім цього, монети майже відразу після своєї появи стали виконувати ще одну дуже важливу функцію – пропагандистську. На монетах з'являлися зображення царів та інших правителів, які випускали ці монети, зображували їх подвиги, а також богів та богинь – покровителів можновладців та держав. Монети ставали мініатюрними пропагандистськими листівками, що прославляли тих, хто правив країною, зміцнювали їх авторитет та пропагували досягнення. Причому це була дуже масова продукція і більш ефективна за будь-яку друковану рекламу, адже нікому не могло спастись на думку, навіть якщо зображення на монеті і не подобалося, викинути гроші на смітник.

Особливого розмаху досягла пропаганда на монетах у Стародавньому Римі. Вже у період існування Римської республіки майже всі основні події життя країни знаходили своє відображення на римських монетах. Але ще більшу увагу стали приділяти цьому після того, як 27 р. до н. е. Римська республіка перетворилася в Римську імперію. На лицьовій стороні монет періоду Імперії майже незмінно розміщували зображення імператора або його дружини та синів-спадкоємців, а на зворотньому боці різні їх славні діяння або зображення богів, богинь та міфічних героїв, які сприяють імператору, його сім'ї та державі. При цьому штемпеля монет виготовляли настільки майстерно, що забезпечували повну портретну схожість. Кожне діяння, що могло знайти позитивний відгук у громадян імперії, майже завжди знаходило своє відображення на римських монетах.

Перемоги над ворогами, захоплення нових земель, будівництво міст і фортець, будівництво величних споруд, проведення імператором роздач подарунків громадянам Риму – усе це знаходило своє відображення на монетах. А крім того, монети щодня і щогодини переконували громадян, що імператору в усіх справах допомагають боги: верховний бог Юпітер то вручав імператору кулю – символ влади, то посилав йому на допомогу свого орла. Дружина Юпітера, богиня Юнона, завжди опікувалася дружиною імператора. Римська богиня згоди Конкордія, якщо вірити римським монетам, постійно дбала про згоду між громадянами. Бог війни Марс і його сестра, богиня Беллона, невпинно дбали про успіхи римської зброї, богиня Аннона піклувалася про постачання Риму продовольства. На противагу цьому, підступних ворогів Риму

завжди зображали або у вигляді чудовиськ, або у вигляді жалюгідних переможених полонених, які благають про пощаду.

Міць Риму знайшла своє відображення не лише на римських монетах, але і на монетах багатьох сусідніх з ним держав, правителі яких домагалися почесного (та вигідного) статусу «друзів римського народу». Так, з другої половини I ст. до н. е. держави Причорномор'я потрапили у залежність від Риму. З цього часу на протязі трьох століть на монетах Боспорського царства з одного боку було зображення і ім'я боспорського царя, а з іншого – зображення, ім'я та титулатура імператора або імператриці, які урядували на той час у Римі.

■ Римський золотий наградний медальйон IV ст. н. е. У центрі золота монета із зображенням імператора Константина I Великого (307—337 рр.) і написом: «CONSTANTINVS MAX AVG» («Константин Великий Август»).

Особливу турботу всі римські імператори проявляли стосовно прославлення засновника імперії і її першого імператора – Октавіана Августа. Монети із зображенням Октавіана Августа заборонено було кидати в грязюку або розплачуватися цими монетами в будинках розпусу. Подібна заборона носила досить прагматичний характер – повага до першого імператора,

засновника імперії, мала викликати повагу і до його наступників. Надалі, заборона кидати на підлогу монети із зображенням імператора, вже після падіння Римської імперії була взята за приклад багатьма іншими правителями. Так, у Росії у першій половині XVIII ст. можна було запросто потрапити на каторгу, прилюдно кинувши на підлогу монету із зображенням Петра Першого або імператриці Анни Іоаннівни. Та й у багатьох західноєвропейських країнах ще декілька сторіч тому можна було нажити собі чимало неприємностей, прилюдно упустивши на підлогу монету із зображенням правлячого короля або імператора.

■ Фрагмент браслета, при створенні якого були використані золоті монети-соліди, карбовані у Константинополі. Метрополітен-музей, Нью-Йорк.

Ще з часів Стародавнього Риму монети стали використовувати і як нагороди. Грошові подарунки воїнам були звичайною справою в усіх державах, задовго до того, як у Римі почалось карбування власної монети. Але в Римі імператори стали іноді нагороджувати воїнів монетами, які вставлялися в особливу металеву оправу і носилися на грудях, як медальйон, подібно до сучасних медалей. Та це й були по суті своїй перші медалі. Деякі з таких медальйонів збереглися до наших днів.

Над виготовленням монетних штемпелів завжди працювали найкращі гравери. Це призвело до того, що і у Стародавньому Римі, і у багатьох інших країнах люди стали використовувати монети для виготовлення прикрас. Оскільки це анітрохи не підривало авторитету правителів, а скоріше навпаки, сприяло зростанню їх популярності, цьому не перешкождали. Поступово у багатьох народів увійшло в звичай носити, як прикраси, підвіски зі срібних або золотих монет. Причому досвідчені майстри намагалися добирати монети в підвісці таким чином, щоб зображення були по можливості симетричні і ставали елементами загального малюнку.

■ Медальйон імператора Констанція Другого, IV ст. н. е. Військовий трофей або дипломатичний дар готському правителю, знайдений на Волині. На аверсі – імператор в діадемі. На реверсі – імператор тримає за волосся переможеного варвара, судячи з одягу – сармата.

Римські монети – переважно срібні – і досі знаходять на всій території України, причому у величезній кількості – рахунок іде на десятки тисяч денаріїв. Ці монети – свідки великих воєн, а також їх економічних і політичних наслідків.

Сучасники іменували ці війни «скіфськими», хоча головними супротивниками Риму в III ст. до н. е. були готи і сармати. Території, на яких знаходять такі монети, були покриті густою сіткою поселень, мешканці яких не раз і не два під проводом своїх войовничих вождів ходили походами в сусідні римські провінції, несучи звідти багату здобич і ведучи тисячі полонених.

■ Прорисовка медальйона П. Корнієнка.

Здобиччю були не тільки полонені і їх домашнє майно, але також, звичайно ж, і монети, найчастіше срібні, – мідь брали рідко, бо коштувала вона в ті роки порівняно недорого, а золотих монет Рим тоді майже не карбував. Та й золоті монети були далеко не у всіх тих римлян, яких грабіжникам вдавалося ввіймати. Згодом римляни зуміли, в тому числі і за допомогою зброї, втовкмачити варварам, що торгувати вигідніше, аніж воювати. І тоді срібло потекло на схід від Дунаю вже в якості плати за залізо, вироблені шкіри, худобу, рабів та інші товари, які готи і сармати могли запропонувати своїм сусідам. Не охочі бруднитися торгівлею воїни наймалися на службу у римські легіони. З собою додому воїни приносили також і зароблене на військовій службі срібло. Причому при розрахунках варвари воліли отримувати повноцінні високопробні монети часів імператорів Траяна і Марка Аврелія, а не денарії доби «солдатських імператорів». Це видно по складу скарбів, знайдених на території України.

А потім прийшли гуни, розтрощивши на своєму шляху не тільки готське королівство Германаріха і його нащадків, але й принісши чимало неприємностей римлянам. Останні частіше воліли відкуповуватися від чергових варварів, аніж воювати з ними. Це було обумовлено економічними розрахунками. Витрати на подарунки вождям, які часом сягали кількох тонн золота щорічно, все одно були на порядок меншими за утримання непереможних легіонів під час навіть самої скромної за масштабами війни, вдалий результат якої ніхто не міг гарантувати. Крім того, за золото войовничих кочовиків можна було залучити для вирішення проблем з різного роду повстанцями і сепаратистами на римській території – «обмежені контингенти» гунів, найняті на римську службу, цілком успішно зарекомендували себе, зачищаючи Галію від місцевих повстанців. До того ж, більша частина золота, що сплачувалася варварам, поверталася римлянам як плата за товари, які варвари могли закуповувати виключно в імперії – тканини, ювелірні вироби і, звичайно ж, вино, багато вина.

Згодом для подібних розрахунків з варварами за союзницькі послуги в столиці Східної Римської імперії Константинополі почали карбувати спеціальні золоті соліди, які важили на 1 грам менше, ніж ті соліди, що були в обігу в імперії: 3,7 проти 4,7 грамів. Такі соліди часто знаходять в похованнях степових вождів і воїнів у степах України та сусідніх країн, які перебували в ті часи під владою різних войовничих вождів, ханів і каганів. Імператорські чиновники, використовуючи такі монети, отримували відразу кілька вигод, не рахуючи покупки «дружби» войовничих сусідів, які вміли лічити, але не звертали увагу на точну вагу монет. Таким чином візантійці заощаджували дорогоцінний метал, а водночас контролювали обіг «спецвалюти». Адже про кожну спробу платежу спеціальними солідами всередині імперії слід було неодмінно доповідати начальству. Так вдалося частково вирішити проблему контролю за економічною та політичною (від контрабанди до спроб підкупу високопосадовців у прикордонних провінціях, закупівлі зброї тощо) активністю неспокойних сусідів.

■ Мідна розмінна монета місцевого виробництва, Херсонес, X ст.

■ Намисто зі срібних монет Російської імперії і мідно-нікелевих монет СРСР.

Зміни у Римській імперії не могли не позначитися і на житті міст Північного Причорномор'я, а також і прилеглих територій.

Славне місто Херсонес після багатьох століть перебування в статусі незалежної держави, кінець кінцем під назвою Херсон (на Русі його іменували Корсунь) перейшло під контроль Візантії.

Призначені з Константинополя чиновники щорічно отримували з імперського бюджету певну кількість золота. Відома за документами сума виплат складала 864 номізми, що становило близько 4,8 кг золота. Технічно доставити подібний вантаж кораблем було легко. Але у реальному житті намісники у Херсоні не могли повсякчас розплачуватися золотом з найманцями, за послуги або купувати продовольство. Потрібна була і срібна, і мідна монета. Так ось, на одну срібну монету-номізму припадало за поточним курсом близько 288 мідних фоллісів, тобто імператорська субсидія теоретично відповідала майже чверті мільйона мідяків, навіть транспортування яких, не згадуючи про виготовлення на монетному дворі славного міста Константина, було досить коштовною обгородкою.

■ Монета імператора «гальської» імперії Доміціана, що була знайдена в 2004 р. у Великій Британії.

Тоді ж і було згадано про колишні привілеї херсонеситів карбувати власну монету. Фоліси, мідяки, вирішено було виготовляти на місці. Для цього вже у Херсоні зразки монет із монограмою правлячого імператора відбивали на глині, роблячи форму на кілька десятків відливков. При цьому форма при висушуванні ставала меншою, отож на подібному виробництві валюти можна було заощадити метал. Намісники Херсона, а водночас підприємливі громадяни отримали можливість необмеженої емісії, що, однак, не надто сприяло порядку у міських фінансах. Зате і через тисячу років археологи щорічно знаходять серед руїн Херсонеса-Херсона мідні монети з монограмами імператорів із далекого Константинополя, колишньої столиці великої та могутньої імперії.

Кожен римський імператор, приходячи до влади, одразу ж намагався випустити монети зі своїм ім'ям і зображенням. Деякі імператори правили зовсім недовго – лише кілька тижнів, але встигали випустити свої монети, і навіть про сам факт існування деяких імператорів нам відомо лише завдяки знахідці всього однієї чи двох монет. Так, про існування імператора Марка Сільбаннака (MARCUS SILBANNACUS), який претендував на владу в Римській імперії імовірно в 248 р. н. е., відомо лише по одній срібній монеті, що зберігається в Британському музеї. Ніяких інших відомостей про цього імператора не збереглося.

Всього лише завдяки одній монеті, знайденої 1900 р. неподалік від міста Бордо у Франції, стало відомо і про існування імператора Доміціана¹ (DOMITIANVS). Він претендував, імовірно в 268 р. н. е., на владу в «гальській імперії», що відкололася в 260 р. н. е. від Римської імперії, та проіснувала до 273 р. н. е. і займала територію сучасних Франції, Іспанії, західної частини Німеччини і південної та центральної частини Британії. 2004 року у південній частині Британії археологи знайшли ще одну монету цього імператора, але ці дві монети – то усе, що ми знаємо про цю людину, яка керувала деякий час величезною країною.

Перші сторіччя існування Римської імперії були періодом розквіту монетної справи у Європі. Майже кожна з римських монет, карбованих у період з II ст. до н. е. до кінця III ст. н. е., була твором мистецтва. Надалі, коли імперія почала відчувати все більш серйозні труднощі, пов'язані, як з внутрішніми негараздами, так і з навалами варварів, якість виготовлення римських монет різко погіршилася. Зображення римських імператорів і імператриць стали втрачати портретну схожість.

З падінням 476 року Західної Римської імперії монет в Європі стали карбувати набагато менше, а якість їхня стала набагато гірше, ніж якість монет, що карбувалися під час існування імперії. Центри карбування монет, як і центри світової торгівлі, перемістилися на Схід, до Візантії (у Східну Римську імперію), а також далі в Азію, у державу Сасанідів. У VII ст. державу Сасанідів, а також більшість азійських володінь Візантії і всю Північну Африку захопили очільники Арабського халіфату. Саме срібні дирхеми деяких арабських халіфів стали на декілька століть основною світовою валютою, яку використовувала більшість купців у всіх країнах. Ці монети були в обігу всюди від Середньої Азії і Північної Індії на сході до Іспанії на заході і від Північної Африки і спекотного Аравійського півострова на півдні до фіордів Норвегії на півночі. Монети деяких сасанідських царів, а також монети багатьох арабських халіфів знаходять і на території України, де вони упродовж кількох століть слугували для розрахунків між місцевими та заїжджими купцями.

■ Монета перського царя Йездігерда Другого з династії Сасанідів, який правив між 439–457 рр.

¹ Цього невизнаного Римом гальського Доміціана аж ніяк не слід плутати з імператором Доміціаном, що правив усією Римською імперією з 81-го по 96 р. н. е.

■ Арабський дирхем, VIII ст. н. е.

У X ст. н. е. київський князь Володимир Великий розпочав карбування власних срібних і золотих монет. Продовжили карбування монет і деякі з його наступників. Але налагодити масове карбування власних монет київським князям в той час не вдалося. Цьому завадили спочатку відсутність належної кількості відповідних майстрів (виробництво монет було і є справою вельми складною, що вимагає багатьох специфічних знань і навичок), потім міжусобиці, що розпочалися у Київській Русі і призвели до її розпаду на декілька князівств, далі страшна татаро-монгольська навала 1237—1241 рр., що вщент зруйнувала економіку країни, на декілька віків призупинивши її нормальний розвиток.

Західна Європа поступово вийшла з темних віків, що послідували за розпадом Римської імперії. Причому те, як проходив цей процес, добре видно по монетам, що карбувалися в державах Західної Європи.

Протягом майже восьмисот років після падіння Західної Римської імперії монети європейських держав мали вкрай примітивне карбування, не завжди можливо було навіть чітко розібрати нанесене на них зображення. Саме тому у Європі в той час були в обігу не тільки місцеві монети, але й арабські дирхеми, які карбували тоді набагато краще, ніж монети більшості місцевих держав. Але поступово якість карбування європейських монет почала зростати. Зросла і кількість карбованих європейськими країнами монет. Це призвело до того, що вони поступово витіснили з обігу арабські дирхеми. Наприкінці середніх віків європейські монетні двори карбували як дрібні, так і великі золоті, срібні та мідні монети у кількості, що повністю забезпечувала потреби торгівлі. А підйом європейської науки і культури, який розпочався у

той час, призвів до того, що монетні двори почали запроваджувати нові технології, що дало змогу значно поліпшити якість монет і утруднити їх підробку.

■ Златники (золоті монети) київського князя Володимира, 980–1015 рр.

■ Міліарисій (срібна монета) візантійського імператора Іоанна Цимісхія, 969–976 рр.

■ Пенні короля Англії Вільгельма Завойовника, 1066–1087 рр.

■ Монети англосаксонських королів Англії, VII–VIII ст.

■ Золота, срібна і мідна монети хана Джанібека, XIV ст.

На відміну від країн Західної Європи, на землях Русі в XIII ст., після монгольського завоювання, карбування місцевих монет було припинене. Вважають, що на якийсь час монети взагалі зникли з обігу. Данину монголам на Русі платили сріблом, яке дійшло до нас у вигляді зливків прямокутної форми. Горщик з таким «срібним запасом» був знайдений, наприклад, при розкопках в Алушті. Слід зауважити, що монети XIII ст. таки знаходять на території України, хоча ці знахідки не є дуже поширеними. Серед них трапляються досить екзотичні – приміром, Трапезундської імперії. Однак вже в XIV ст. в обігу з'являються монети, викарбувані в золотоординських містах. На території України їх, судячи з письмових джерел, було понад півтора десятка. Вони забезпечували караванну торгівлю на Великому шовковому шляху, який починався у далекому Китаї і йшов у Європу.

■ Монети, карбовані в Англії, IX–XI ст.

Кожне (!) таке місто карбувало власні грошові знаки, і ось чому: торгівля всередині міських стін велася виключно в місцевій валюті. Приїжджі купці і покупці повинні були обмінювати своє золото і срібло на місцеві монетки, серед яких були навіть мідні. Можна сказати, що їм ще пощастило – на Сході замість золота монгольські чиновники взагалі видавали незрозумілі іноземцям паперові банкноти.

Свою монету карбувало і місто на теренах сучасного села Торговиця на Кіровоградщині – завдяки знахідкам тих монет, власне, і вдалося визначити його територію – близько квадратного кілометра, а також час загибелі – 1362 рік. Доходи від обміну і торгівлі були чималі – при розкопках на території міста знайдено залишки водогону з керамічних труб, а на березі річки Синюха – залишки приватної (!) лазні-хамаму, побудованої з цегли.

Львівські купці, які вели торгівлю з мешканцями ординських міст, досить швидко привичаїлися до особливостей місцевого монетного обігу. Власне, і сам Львів до певного часу теоретично перебував під юрисдикцією Орди (наслідки Батиевої навали). Коли влада над містом і Руським королівством перейшла спочатку до польської корони, а потім – угорської, а потім знову до польської, у місті карбували не лише звичне для середньовічної Європи срібло, але й мідну монету, яка відповідала ординським пулам. Прибутки від карбування мідяків сягали 15 та більше відсотків, і воно припинилося лише із занепадом східної (у тодішньому її розумінні) торгівлі, викликаній негараздами в Орді.

■ Срібні акче ханів із династії Гераїв. Крим, XV – початок XVI ст.

Свою монету, щоправда, недовго карбували також і київські князі з династії Ольгердовичів. Між іншим, оскільки у літописах про це нема ані слова, то дізналися про цей факт лише наприкінці XIX ст., коли 1873 р. біля села Гвоздове (нині Васильківський р-н Київської обл.) було знайдено скарб. Разом із срібними зливками-гривнями (сім цілих і кілька «рубаних») у ньому були срібні монети. Серед них шість визначені, як «джучидські», карбовані між 1330—1364 рр. у ординських містах. Були там також і дві срібні монети, з яких власне почалася історія відкриття та досліджень власного карбування нової династії київських князів. Ім'я її родоначальника, Володимир – звучить символічно. Новий правитель Києва (з 1362 рр.), як було заведено у ті часи, став карбувати власну монету. Так через три століття після карбування златників та срібляників святого Володимира у Києві знову з'явилася власна «валюта».

Виготовлення її велось за технологіями, запозиченими з арсеналу ординських майстрів. Заготовки виготовляли зі срібного дроту (у Європі того часу їх вирізали з листа металу). Карбування вели різьбленими штемпелями, спочатку з двох боків, проте з часом для внутрішнього обігу почали виробляти односторонні брактеати. На одній стороні було зображено тамгу або «княжий знак», на другій – легенду з іменем князя кирилицею. Тамга була присутня до другої половини 80-х років, а по тому зникає, оскільки великі князі Литовські, вчасно підтримавши хана Тохтамиша у боротьбі за владу в Орді, отримали повні права на колишні ординські землі – серед них на Київщину та Поділля. Вага монет київських князів складала від 0,2 до 0,6 г, брактеатів – 0,14—0,16 г.

■ Мідна монета, карбована у Львові у XIV ст., вірогідно під впливом східної торгівлі.

■ Княжий чекан другої половини XIV ст.: 1 – подільський напівгріш Костянтина Коріятовича (1380–1388/91); 2 – обол Федіра Коріятовича (1388–1394); 3 – напівгріш Дмитра Корибутовича, Чернігів; 4 – денарій Володимира Ольгердовича, Київ.

Усі ці відомості вдалося отримати, вивчаючи скарби та інші знахідки, яких на наш час назбиралося вже чимало. Лише у Сосницькому скарбі (Чернігівщина) їх виявлено понад тисячу. Більшість знахідок припадають на сучасну Київщину, Сумщину та Чернігівщину, які власне і склали основну частину володінь Володимира Ольгердовича. З ареалу поширення знахідок дослідники роблять висновок, що монетний двір мав знаходитися не де-небудь, а саме у стольному Києві. Міг він бути і на Замковій горі – там, до речі, 1903 р. теж виявлено скарб з монетами князя Володимира. Цікаво, що тими монетами продовжували користуватися і в XV ст., коли вже нова київська династія припинилася.

Однак не лише київські князі в ті часи спромоглися на карбування власної монети. На Поділлі, яке контролювали брати Коріятовичі (нащадки князя Гедиміна, батька Ольгерда), між 1380—1391 рр. з'явилися срібні монети із зображенням Юрія Змієборця. Їх випуск налагодив князь Костянтин. Між 1388 та 1394 рр. карбував свою монету і князь Федір, прикрасивши її особистим гербом у вигляді подвійного хреста, який проростає із фігури, схожої на літеру «М». Зображені на звороті готичні літери «С» та «О» деякі дослідники трактують в якості свідчення того, що монетний двір знаходився не де-небудь, а у Кам'янці-Подільському, який розбудовували Коріятовичі. Якийсь час Коріятовичі визнавали владу угорського короля Людовіка, після чого на монетах з'явився геральдичний щит з відповідним гербом. Є також срібні монети, що їх пов'язують з володарем Чернігівщини, Дмитром Корибутом, сином князя Ольгерда. Таким чином на теренах Великого князівства Литовського (скорочено – ВКЛ) і Руського встановилася цілком європейська практика карбування власної монети суверенами різного калібру. Слід зауважити, що володіння Ольгердовичів та Коріятовичів за розмірами не поступалися багатьом європейським герцогствам та королівствам того часу.

■ Львівське карбування 1 – Казимира III, короля Руського (і польського); 2 – Владислава II Ягайла

Весь цей монетний «парад суверенітетів» було згорнуто вже у 90-ті роки XIV ст., коли, укріплюючи свою владу, великий князь Вітовт значно скоротив привілеї своєї рідні, яка порядкувала у новостворених удільних князівствах. Відтак у Великому князівстві Литовському право на карбування монети він перебрав на себе. Один з його монетних дворів, на думку дослідників, міг знаходитися у Луцьку. Таким чином цілком вірогідно, що частину срібних монет-денаріїв із зображенням стародавнього герба ВКЛ – «колюмни» (вони ж «стовпи Гедиміна»), що обрисами нагадували давній тризуб, теж карбовано в межах земель України.

Тривало у ті часи і карбування монет у Львові, від імені короля Польського та великого князя Литовського, а також короля Руського Владислава II Ягайла. Як і раніше, на цих монетах вміщували зображення лева – стародавнього герба Руського королівства.

Однак основний фінансовий обіг на підвладній Вільну та Кракову території забезпечували інші монети, теж із зображенням лева, але виготовлені у далекому Чеському королівстві – повноцінні празькі гроші з богемського срібла. Саме вони, а не грошові знаки реальних володарів більшості земель тодішньої України – польського короля і великого князя Литовського переважають в скарбах, знайдених від Львова до Києва. Їх почали карбувати ще у XIII ст. З одного боку зображено королівську корону, з другого – лева. Помітна схожість цих виробів з монетами, карбованими у Львові – власне, празькі гроші стали взірцем не лише для цього

монетного двора, але й краківського. Цьому сприяла та обставина, що свого часу чеські королі встигли побувати і на краківському престолі.

■ Празькі гроші, Венцеслава II, короля Богемії (1278–1305) та короля Польського (1300–1305), карбовані бл. 1300 р. на Кутній Горі. Вага – 3,79 г.

«Празькі гроші» знаходили і продовжують знаходити на території Києва як по 1—3 монеті при розкопках, а також і у скарбах. З першої половини XV ст. аж до 1985 р. пролежала в землі керамічна скарбничка, виготовлена з сірувато-білої глини, знайдена неподалік церкви Спаса-на-Берестові. Прорізь для монет була на 3 см, так що празькі монети, діаметр яких складав у межах 2,7—2,8 см, всередину мали потрапляти без проблем. Заповнена вона була наполовину, про що свідчать окисли від монет, які перейшли на стінки. Для цього знадобилося близько двох з половиною сотень монет, більшість із яких складала празькі гроші, карбовані у часи королів Карла I (1346—1378) та Вацлава I (1378—1419). Срібні кругляки перебували в обігу багато десятиліть, і на багатьох зображення витерлося настільки, що для 80 з них приналежність як слід визначити так і не вдалося. Більшість (майже 90 %) монетних скарбів та випадкових знахідок XV ст. на території Києва виявлено саме навколо Печерського монастиря. Саме там, а не на Подолі, вважають дослідники, тоді міг перебувати економічний центр міста. Важливою обставиною було також і те, що в усі часи люди вважали святині відносно надійним сховищем для своїх заощаджень.

■ Господарство Молдова, мідна монета Олександра Доброго (1400–1432).

Слід зауважити, що з часом вага та якість богемської валюти підупала – настали важкі часи і монети «полегшали» до 2,5—2,7 г, при цьому розумні люди не упустили можливість обрізати метал, що виступав за межі відбитка штемпеля. Відтак у торгових та інших угодах не забували зазначати, що розраховуватися слід не абиякою, а виключно «доброю» та «справною» монетою.

■ Кафа, 1421–1435 рр., срібло. Написи латиною та арабською. Тамга Гераїв у колі.

На території України у ті часи були в обігу монети багатьох держав. Так, знайдено чимало монет, викарбуваних у XV ст., належних не тільки сусіднім, а й кільком державним утворенням, які існували тоді від Криму до Прикарпаття. На Буковині було в обігу срібло, що карбуване на монетному дворі господарів Молдови, столицею якої була Сучава. Там також карбувано і мідну монету, що і не дивно – адже перед тим на цих землях теж панувала Орда, у її містах виготовляли мідні пули, які прижилися в обігу.

■ Мідний пул, Кафа, XV ст.

У Криму власну монету, прикрашену добре знайомою і сьогодні тамгою, карбували хани з династії Гераїв, які домоглися незалежності від Золотої Орди. Але у тому ж Криму, в генуезькому місті-колонії Кафа (сучасна Феодосія), карбували свої монети – аспри.

Окрім срібних аспрів, прикрашених, як і належить, тамгою правлячого хана, генуезці випускали в обіг також і мідні пули – інтеграція у монетну систему, започатковану на теренах Золотої Орди і тут була повною (як і технологія – на заготовки для пулів різали мідний дріт відповідного діаметру). Часом використовували вже готові мідні пули, ставлячи на них свою мітку.

■ Ординський мідний пул з хрестом, вибитим у Кафі, XV ст.

Головним кредитором кримської колонії впродовж тривалого часу виступав банк Св. Георгія. Його головні акціонери вели активну підприємницьку діяльність у Криму від імені

комуни Генуї. Вели, зауважимо, настільки вправно, що 1453 р. державна власність перейшла банку (за офіційною версією – за борги), тобто була приватизована акціонерами поважного закладу практично за безцінь, якщо рахувати попередні багаторічні капіталовкладення в укріплення та іншу нерухомість і захист колоній. Зауважимо, що лише на війну 1434 р. проти держави Феодоро, яка мала забезпечити генуезькі володіння від зазіхань сусідів, було позичено шість мільйонів аспрів. Однак новому «ефективному власнику» так і не пощастило довго насолоджуватися здобутим.

Після 1475 р. узбережжя Криму, а за декілька десятиліть усе північне узбережжя Чорного моря перейшло під владу імперії Османів. Відтоді на цих землях і в їх околицях до останньої чверті XVIII ст. були в обігу акче, а потім – пара і піастри, викарбувані на монетному дворі в Стамбулі.

Ведення бухгалтерії впродовж XIV—XVI ст. у Королівстві Польському та ВКЛ (і не тільки там) вимагало чіткого розуміння співвідношення між ваговими та монетарними стандартами, визначення якості монет, карбованих у різних куточках Європи, та багатьох інших тонкощів. Відповідно і сучасним дослідникам, які вивчають давні рахункові книжки, і письменникам, які пишуть романи з середньовічного життя, якщо вони прагнуть надати своїм творам пристойної вірогідності, доводиться занурюватися у подібні подробиці.

Приміром, вартість товарів вимірювалася у гривнях і грошах. У рахункових книжках короля Владислава II Ягайла знаходимо відомості, що, приміром, у Кракові в 1394 р. лицарський шолом було куплено за дві гривні (а траплялися вироби і по дві з половиною), плюс кольчужна бармиця до нього коштувала від 16 до 32 грошів. З подальших обрахунків випливає, що дві з половиною гривні відповідають... 120 грошам. Отож бачимо, що у гривні XIV—XV ст. грошів налічувалося аж ніяк не 100, бо рахували інакше – адже йшлося про гривню срібла, яка мала певну вагу. І ця вага була різною у різних країнах! Була гривня моравська (280 г), голландська (246,083 г), паризька (244,753 г), новгородська (204 г) і так далі. Отож, купуючи щось або укладаючи торгівельну угоду, слід було насамперед з'ясувати: про яку саме гривню йдеться.

■ Срібне акче турецького султана Сулеймана I, 1525 р.

Вже зі згаданих празьких грошів з празької, знов-таки, гривні, яка важила 253,14 г срібла, «били» 64, відповідно по 3,96 г кожен. Отож празький гріш початково важив майже стільки,

як римський денарій часів імператора Августа. У Королівстві Польському прижилася назва, але стандарти (і якісні, і вагові) різнилися від празьких.

■ Денарій Владислава II Ягайла (1386–1434), срібло.

Краківська гривня важила «лише» 196,26—201,86 г срібла, і, відповідно, грошей з неї «надрукувати» можна було менше – якщо не змінювати вагу монет. Отож краківська гривня відповідала 48 празьким грошам. Проте пересічні піддані королів та князів того часу у повсякденному житті мали справу з дрібнішими монетами – переважно з денаріями. Їх при королі Казимирі Великому з гривні карбували 768, а при Владиславі II Ягайлі – вже 864. Свої денарії виготовляв у Вільні і великий князь Вітовт. А ще були шеляги (у західноєвропейській версії – шилінги), що відповідали третині гроша.

■ «Трояк» – монета номіналом три гроші Сигізмунда III, Краків, 1622 рік. Зверніть увагу на герб з левом на реверсі внизу, ліворуч.

Пересічному українцю початку ХХІ ст. досить складно було б зрозуміти буденні балачки про ціни на ринку, які мали місце ще якихось 600— 300 рр. тому десь у Львові та Києві або

Чернігові. Коли натрапляємо на відомості або читаємо у художньому тексті про те, що якась річ коштувала (у XIV ст.), приміром, два скойця, то слід розуміти, що йдеться про чотири гроша. Це у 1918—1922 рр. у незалежній Литві в злотому було 100 скойців, а колись це була ¹

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.